

Олександр ФЕДОРУК

ДЖУЛАЙ, ТИ З НАМИ ЄСН

Він відійшов несподівано — трагічно для нас, — раптово, з усмішкою подиву на вустах, з останнім здивовано-допитливим «чому?», подивуванням, яке не передати, окрім нього самого, іншому. Й останнє його «щось мені погано» було і ствердне, і водночас запитальне ... від отого несподівано-подивованого «чому?..»

Відійшов несподівано, на різдвяні свята, у ніч святого Різдва, коли усіх родинно обіймає святковий стіл, коли задалегідь чекають того стола, готуються до нього, коли сам він, приготувавши святковий стіл, з своєю рідною-найдорожчою для Нього родиною, з незмінним усміхом, подумавши «ось усе у нас на святі, як у моїх батьків, братів з родинами, як у моїх друзів, колег», всміхнувся беззмінно лагідними, перейнятими теплом душі очима, присунув ближче до себе крісло і його чарівна дружина Оксана з донею Настею теж за стіл сіли, і гості, що прийшли на Свят-вечір, на кутю й усі інші дванадцять страв, також присіли...

Й раптом-раптом, несподівано трагічно сталося несправедливо-розгойда-не лихою долею: він, Віктор Васильович Джулай впав, підкошений отією самою злою житейською долею, впав, встигнувши «щось мені погано»... і вже піднятися із підлоги йому на п'ятдесят першому році життя не судилося.

На Свят-вечір нашого дорогого Віктора Джулая не стало... його молоде, добре, любляче серце перестало битися.

Тривожними телефонними дзвінками полетіла-полинула сумовита звістка поміж друзів. Його за друзів мала себе уся національна академія — і викладачі усіх кафедр, і насамперед його рідної кафедри теорії та історії мистецтва викладачі, і врешті, можливо, насамперед, студентство, що інтуїтивно безпомилково розділяє межу між добрим і поганим. І вже не «можливо», а достеменно студентство стривожено сприйняло звістку, що Джулай уже більше не буде з ними, не прийде він до їх аудиторії з інтригуючою темою чергової лекції: то

хто тепер, сидячи на простій дерев'яній лаві перед академією, зустрічатиме їх так щиро, безпосередньо словом-жартом? Хто прихильно заговорить, всміхатиметься до них куточками вуст? Хто, врешті, увійде до аудиторії: полонить живою лавиною знань, достеменно істинних знань, виношених протягом десятиріч праці у тому самому його серці? І врешті лиха звістка усім нам принесла хвилю тривожних запитань: як житиме далі факультет без нього, декана, хто вестиме далі курс його лекцій, що маємо ми усі, викладачі і студентство, робити без нього, як розгортатиме свою багатогранну діяльність факультет без нього — без його, Джулаєвого, розуму, виваженості, об'єктивності і вміння творити в колективі добро, давати усьому лад, бути на вістрі часу, переживати за людей, нести людям віру в себе, наповнювати колектив почуттям відповідальності, формувати клімат злагоди і створювати в колективі факультету, на кафедрах почуття відповідальності, а серед студентів зроджувати дух професійного патріотизму: наша академія — *almae matris* наша, найкраща з-поміж найкращих, по-справжньому демократично мистецька і по-університетськи виповнена одністю, цільністю, глибиною мистецької просвіченості... Хвилі подібного патріотизму мені доводилося переносити, на власні очі побачити, відчути в лєнінградському інституті живопису, скульптури і архітектури ім. І. Рєпіна, у Краківській академії мистецтв, в Ілінойському університеті й в славетній на увесь світ Острозькій академії, де відроджено дух князя Костянтина Острозького і шляхетної у ній професури з тяглістю до універсуму гуманітарності.

Віктор Джулай обіймав на своєму факультеті усе — початок і кінець, сходінку знесення до чогось вищого, істинного, бажаного, кожним у міру сил, а також бажання пізнавати і ширину, панорамність необійнятого — сходінку пройденого ним день за днем, рівним кроком роками, десятиліттями пройденого — від студента факультету до його декана. Він зберігав у собі лінію рівноваги: усе, що задумував, виношував, врешті, творив, — усе сприймалося, як солідна фахова необхідність і даність, бо, формуючи думку, передбачав її подальший розвиток і серцем своїм доносив до усіх і кожного, аби вона на півдорозі не зупинялася, аби тяглість думки не пропадала марно, аби ця думка не руйнувала створеного іншим до нього, Джулая, наповненого зоб'єктивізованим кліматом *almae matris*. Через це Віктор Васильович акумулював життям своїм, поведінкою щоденною істинність і водночас чистоту факультету — того, що було до нього і уже впродовж двох десятиліть при ньому, тому понятійне «совість» визначувало суму навчально-дидактичного, науково сутнього у відрізку конкретики мистецьких знань і знань панорамного зрізу, у достовірності художньо-історичної послідовної цілості, а з усім цим водночас виховного, організаційного, облаштованого вимогами дисципліни, не примусу, а почуттями обов'язку, критеріями внутрішніх настановлень.

Джулай відрізнявся від усіх в академії простотою поведінки, тобто такої поведінки, яка налаштовувала на довіру і викликала відповідні симпатії в бесіді, у роздумах і, врешті, в усьому, що є академія. Водночас Джулаєва простота не була з роду загравання в комішонство, вона була скроєна з прицільних вдумливих спостережень, що при потребі приймала позицію належної дистанції. Він вмів шанувати людей, бо це в нього виходило природньо, закроєне в постійність поведінки, у норму того, що він бачив, знав і про що складав судження, на подив влучні, зі смішинкою добра, перейняті зернами вродженого гумору. Ця Джулаєва позиція імпонувала, зроджувала адекватності інтенції, викликала наші бажання прийняти цю позицію, що дозволяла закорінитись атмосфері довірливості і відкрити простір уже взаємної присутності.

Ніколи не забути бесід з Віктором Джулаєм! Вони були різні за характерами теми і оцінками пережитого — короткі, стрімкі, як політ стріли, в коридорах академії, виважені, наповнені глибоким змістом під час засідань на кафедрі, перейняті тривогою або радістю за студентство, інтонаціями і турботи про кафедральних колег; ці бесіди на мистецьких виставках, на Андріївському узвозі або в галереї «Ірена» чи деінде — в кафе за чашкою кави, в дорозі, вдень або вранці, пізно ввечері по телефону — усі ці в сумі сходженого життям багатоаспектні бесіди передбачали модуляції доброзичливо ствердного значення, мали широкий діапазон виражальних засобів.

Так само не забути дні першого жовтня — початок навчального року, коли в святковій залі академії Джулай вручав прийнятим у студентське мистецьке братство першокурсникам членські квитки. Переповнена зала, ректорат з ректором Андрієм Чебикіним, гості, професура академії, викладачі факультету, і на сцені Віктор Васильович, декан факультету, добром наставлений до прийнятих у студентську неординарну родину. Теплі його слова, усміх, побажання молодим ... квіти, радість, музика, вітальні тексти виступаючих, а в коридорах на стінах дипломні проекти магістрів живопису, на парадних сходах, вгорі портрети професорів, що склали гордість академії, античні зліпки, копії класичних постановок рисунку, — усе це вперше перед очима щасливих першокурсників... Як обернеться їх доля впродовж наступних п'яти років? Що ми дамо їм і як вони це сприймуть? Як організувати навчальний процес? Чи не читалися ці наповнені переживаннями думки у виразі Джулаєвого обличчя, чи в цьому зосередженому для такої хвилини його погляді не прочитувалися турботи декана про день прийдешній?

І так само незабутні спекотливого червня дні, коли студенти складали заліки, іспити, захищали курсові роботи, а четвертокурсники-п'ятикурсники роботи бакалаврські, магістерські, коли в деканаті з самого ранку до пізнього вечора кипіло-вирувало, і коли викладачі приходили втомлено від перечитаних студентських праць і втомлено розходилися з кафедри, — від лекцій, від бесід,

настановлень, дочитаних текстів, які необхідно було корегувати, доводити ці тексти до відповідної наукової межі. В ці червневі дні Віктор Васильович своєю присутністю зацікавленої особи, немовби підкреслював: ми потрібні одне одному, не можемо бути відособлено, ми однопросторові одні для одних. Отже, деканат, кафедру пов'язували спільні переживання й турботи, що передбачали поліваріантність перспективи ще одного випуску. Це була мета спільна і до неї простували, формуючи стабільність виховного процесу, доводячи кожному випускникові напутні слова про унікальність мистецтвознавчої професії.

Віктор Васильович день захисту бакалаврських і день захисту магістерських праць розцінював, як час здійснення мрій для випускників академії і час необхідної розлуки з ними, що викликав проєкції пам'яті про роки, проведені зі студентами разом. Наступали щемні хвилини — дипломанти на трибуні інформували про свої проєкти, рецензенти виступали в ролі коментаторів-суддів, голова ДЕКу оприлюднював сценарій захисту, а Віктор Джулай — відчувалося це — виміром свідомого, стримуючи хвилювання, виявляв суть істинного студентського життя між тим, що було в процесі навчання, і тим, що постало внаслідок його закінчення. Він заворожував присутніх безпосередністю оцінок як фахівець-педагог і як педагог, що мав свою індивідуальну лінію спостережень про обрану ним самим колись давно професію і про те, як її треба шанувати, нею дорожити і врешті-решт любити її. Студенти це відчували десятим чуттям — вони були з ним у святковий день захисту, як і до того, разом з ним, долаючи відстань мистецтвознавчої професії. Ось чому установка декана на захист-свято перетворювалася в установку на ясність вибору життєвої мети і реалізацію конкретних ідеалів, — усе це кожен з присутніх усвідомлював достеменно чітко: ось він, мій дипломний проєкт, що створює уяву про завершене ціле, що підсумовує позитиви набутих знань і корисного часу навчання в академії. То були — знаю — щасливі хвилини життя декана: дошукуючись від дня до дня, як виліпити досконалу форму свідомості, він упродовж років разом зі студентами шукав необхідну точку зору, обирав необхідну глибину об'єму, йому одному знаним гострим чуттям долав різночитання відношень, ракурсів: вони розумілися декан і студенти і то їх зближувало, ріднило, наповнювало пройдений ними час достовірністю звершення досконалої форми свідомості. І того щасливого дня, останнього студентського дня навчання, в академії під час захисту дипломних проєктів реальність захисту завершувала тривалий до того період систематизації знань про теорію та історію мистецтва. Глибина ставала необхідною причиною того цілого, що формувалося цеглина за цеглиною в математичному виліченому часі годин і семестрів.

Джулай першим сів за святковий стіл, запрошуючи колег по кафедрі й випускників факультету. Він був щедрий на слова, провокував до виступів, жартів,

налаштував на довірливу атмосферу, що збрала і згуртувала однодумців-професіоналів. «Ви вже не студенти, але кафедра назавжди залишиться для вас рідним домом», — не один виніс його тезисне: факультет теорії та історії мистецтв становить одну велику родину педагогів та вихованців. Факультетові виповнювалося п'ятдесят років. Декан щойно-щойно переступив межу півстолітнього життєвого поступу. І факультет, і його декан за віком були майже ровесниками.

Були різні голови ДЕКів під час захистів, в основному наставлені доброзичливо до святковості, урочистості самого дійства: дипломник до захисту допущений — його не можна обмежувати в праві оборони власних мистецтвознавчих позицій. І Джулай такі захисти сприймав, як щось рідне, близьке: текст кожного диплому для нього означав, окрім виразу набутих студентом в академії знань, щось глибше, об'єктивніше, не виключено, текст означував критерії моральних відносин студента-дипломника в студентському колективі, його любов до обраної професії, привілей професійної ерудиції, а чисто зовнішньо: диплом з відзнакою чи без...

Пригадую одного голову ДЕКу, який — котрогось там року — робив дипломникам безкінечні зауваження під час захисту, затягував момент захисту каскадом запитань, — одне слово, своєю прискіпливістю демонстрував, що дипломник виявив у праці поспішність, не розібрався, не підготувався, не демонструє інтелект. Відчувалося, що формула класичних нотацій затягується, а суб'єктивізм голови ДЕКу набуває гіпертрофованих ознак... В цю хвилину Віктор Васильович нахилився до мене, торкнувся моєї руки:

— Не хочу його більше бачити у нашій академії...

Я не помилився. Джулай висловився саме так: «у нашій» — і зала, краєм ока я це спостеріг, раптом відчула: у них є захисник, однодумець...

Джулай в цю хвилину консолідувався із залом — усі ці п'ять років від вручення студентського квитка до свята захисту дипломного проекту студентом він був доступний, у русі відкритості... Його за це студенти любили, поважали... як однодумця.

І щоб завершити думку бадьорішою інтонацією, додамо: головою ДЕКу у нас часто бував за наказом Міністра культури України генеральний директор Національного художнього музею України Анатолій Мельник... Дотепний, щирий вдачею, оригінальний живописець, він розгортав свято захисту масштабно, створюючи презумпцію взаємної довіри між залом і членами державної комісії... А кращих випускників просто із президії запрошував до праці:

— Вас хоч бачити в музеї...

Очі Джулая в такі хвилини усміхалися, він увесь теплішав, розцвітав в усміху, він жартував, він створював атмосферу джулаївського затишку, устійнюючи зведений його попередниками по кафедрі каркас позитиву.

Особлива близькість, теплота і щирість відносин єдали декана та педагогів кафедри. Усіх, хто допомагав організувати навчальний процес, хто в навчальному кабінеті формував картину методичної цілісної програми, він поважав, шанував, любив: не існувало в праці для нього дрібних другорядних справ.

Як усі колеги по кафедрі, він делікатно оберігав непомітно для інших шанованих професорів Людмилу Міляєву («Ладу» — як її ще кликав незабутній Платон Біленький, якого величали совістю кафедри) і Ганну Заварову, молодих Людмилу Лисенко і Ольгу Лагутенко (яка недавно доволі успішно виборола докторський науковий ступінь за глибокі спостереження української графіки ХХ ст.), досвідчених асакалів професорів Михайла Криволапова і Юрія Белічко, колегу Володимира Могилевського, свою послідовницю в наукових зацікавленнях Марину Русяєву і Наталію Белічко. Він був особливо уважний до співробітників, що були, за його переконаннями, основою кафедри, — легкий на похвалу-підтримку до сумлінних, щедрих на добро методистів, лаборантів, Оксани Харченко, Надії Зінов'євої, Оксани Басанець, Альони Зорук; знаходив теплі, ніжні слова для завідувачки заочним відділенням Людмили Владової. Річ ясна, усі члени кафедри нинішні — і ті, котрі, на жаль, передчасно відійшли, Людмила Сак, Вадим Клеваєв — були по-родинному наставлені до «нашого Віті», «нашого декана», «нашого Джулайчика» (інтеркафедральне ніжно цнотливе стосовно особи Віктора Васильовича).

Джулай ніс впізнавану якість подяки до педагогів кафедри, з якими його особиста доля переплелася і які мудро, відповідно до уявлень про красу педагогіки, навчали колись його в студентські літа — і Платон Біленький, і Петро Говдя, і Леонід Владич, і Олена Говдя. Свого часу вони усі сукупно склали міцний надійний хребет кафедри, свого часу вони вибороли престижність кафедри з-поміж інших мистецьких дисциплін, що супроводжують сьогодні творчу обстановку, артистичний дух і смак у стінах київської академії мистецтв — перлини художньої освіти в Україні. Сміємо додати до цих славетних імен минулого ім'я Віктора Джулая, що уособлює сьогодні уяву про мистецьку ауру славетної академії. І якщо ми знаємо, що без наших величних попередників, що започатковували у повоєнні роки київську школу мистецтвознавства, нема уявлення про розвиток мистецької освіти та так само знаємо, що їх учень і продовжувач мистецтвознавчої традиції в НАОМА Віктор Джулай як декан факультету складав серцевину того, що єдало мистецьку освіту минулих років з нинішніми традиціями. Він у цій академії, вирішивши від студентської лавки, виніс про неї особисті судження з ранньої юності — і водночас любов до неї, і відданість обраному фаху. Він знав її із середини, його внутрішнє було привнесене зовнішнім, разом зі споминами про старих педагогів (ось хоча б Роман Тищенко!), із сприйняттям академічних, тобто мистецьких традицій і розумінням умов, що

ці традиції живили не одне покоління. Своєю багаторічною практикою, знанням предмету і закоханістю у нього він сам в силу об'єктивних і суб'єктивних причин означив зміст і масштабність сучасних суджень про тяглість великої київської традиції, початки якої, звичайно, беруть свій відлік від засновників Української Академії мистецтв, а можливо ще глибше — від початків мистецької освіти в Києво-Могилянській академії XVII–XVIII ст.

Ми починаємо розуміти, тобто доходимо до глибин усвідомлення, що Віктор Джулай завдяки своїм знанням через ерудицію, вроджену інтелігентність сконструював той лад, ту гармонію відношень між викладачами та студентами, врешті між самими викладачами факультету, які переконують, що встановлена ним природність таких стосунків у мистецькій вищій академічній школі є не суперечливою чи, не дай Боже, штучною, а цілковито природною, невимушеною, з концептами доброзичливості, щирості, взаємного довір'я.

Визнаючи людяність Джулая, вчинки її регуляції, ми констатуємо його самовідданість у професійних, тобто науково-творчих, педагогічних волевиявленнях. Джулай горів працею — це без натяку на гіперболу, бо праця, яку він любив і якій по принадам своєї щедрої душі був відданий, комфортно центрувала і його поведінку, характер, вдачу, і врешті спосіб життя. Він йшов до праці радістю налаштований. Він йшов до праці окрилений. Він приходив на зустріч зі студентами до аудиторії щасливо усміхнений, вільною незалежною ходою перенасичений. Відчувалося: прийшла людина, з'явився на кафедрі колега, який брав на себе почуття відповідальності, який знався-розумівся на справі, був готовий нести свою самопожертву студентам, які його любили, і заради студентства, без якого не уявляв свого життя, професійно він був переповнений думками свіжими, яскравими, сяючими — то були думки, що стояли на перетині внутрішнього (хочу!) і зовнішнього (можу!) — в його професійному світі не було найменшого натяку на банальність.

О, він знав свій предмет, і вмів його донести до слухачів — чи були ними жовтороті після шкільної лави першокурсники, чи навчені життєвим досвідом заочники, яким після першого одержаного ними деінде фаху полюбилося мистецтвознавство. Поле його професійних уподобань постійно модифікувалося, тому що Джулай-педагог не тупцював на місці. У київській стандартній квартирі на лівому березі Дніпра Джулай зібрав з фаху таку солідну бібліотеку, якій могли б позаздрити академічні книгозбірні. І як доконаний факт велика бібліотека неодмінно ставила перед ним запитання, які вимагали відповіді, знаходити інтелектуальні нові ресурси: для зустрічі зі студентами.

У процесі самовдосконалення він, можливо, як і його колега по кафедрі Вадим Клеваєв, виходячи з причин не лише обов'язку, а радше керуючись мотиваціями професійної дисципліни, тобто пунктирно — це був його шлях до піз-

нання, на цьому шляху він домагався знайти коштовні наче перли істинні сутності. Не стало раніше Клеваєва, оголилася кафедра — не стало сьогодні Джулая, але обидва вони на висоті власного найбільшого інтелектуального магнетизму запропонували інноваційні моделі науково-педагогічного пошуку, що виявився найефективнішим під час контакту із аудиторією студентства. Студентам було цікаво з Джулаєм: вони, знаючи, що сьогодні його лекція, не вдавалися до відомих за хитрощами прийомів: я хворий... затримався транспорт... не мав можливості... заробляв на прожиття... Студенти чекали зустрічі з Джулаєм, вони, смію думати, його обожнювали, оплачуючи вексялями ширості за ширість.

Зупинимося коротко на курсах, які так зацікавлено із таким пієтизмом закоханості Віктор Джулай читав студентам. Найперше він доносить знання про первісне мистецтво як першу ластівку протомистецької творчої ініціативи людини. З властивою для нього інтелігентністю, формулюючи наукові гіпотези про походження та еволюцію первісної людини, Джулай поступово відкривав перед слухачами завісу, що прокладала межу між невідомим і відомим, що вписувалася в тексти новітніх археологічних знахідок і служила підставовим матеріалом для новітніх дискурсів про теорії походження мистецтва чи процеси періодизації первісного мистецтва. В його розпорядженні були десятки наукових гіпотез, доказових тлумачень про різні теорії — гри, магічну, біологічну, про зв'язок мистецтва з магією, тотемністю, анімізмом, про версії, що виникали в різних наукових центрах, і їх опоненти ставили під питання, про унікальні пам'ятки творчості первісної людини... про географічні сприятливі умови для перших цивілізацій... Факти, перші порухи мистецької думки, — усе це виструнчувалося, витягувалося у висхідну лінію творчого Джулаєвого неспокою і психологічного комфорту, що передбачав яріючу потребу в ньому, усе це за логікою поставлених відношень до самої науки і тлумачення її перед слухачами вимагало присутності нестандартної думки, живого слова педагога, усе це врешті-решт ідентифікувалося студентством як дисципліна, в джулаївському інтерпретуванні цікава, нестандартна, відкрита.

З таким самим зацікавленням, ритуальним піднесенням вкладеного в зміст поняття «мистецтво стародавнього Сходу» Джулай настійливо доносить його часові й географічні межі, історію дослідження раних цивілізацій, скажімо, мистецтва Шумера, Акада, Ассирії, Вавилону, розгортає фази його еволюції, зафіксовані в багатотисячній пам'яті людства. Наповнені змістом слова Тель-Хараф, Ереду, Урук, Умма, Адаб, Хафаджа, Лагош в його звучанні сприймалися загадково на перший погляд, а потім розкрилювалися наче музика Гріга.

Він інтригував слухачів оповідями про богів Абу, Мардука, легендами, що донесли подих давнини Саргона I чи Ашурбанапала, глиняну пластинку періоду

Убайда, зображення з міста Марі, таємничі шеду і овіяні не меншою таємничістю, загадками тисячоліть зіккурати, вавилонські дива, закони Хамурапі на стелі, асирійські зранені леви у рельєфних зображеннях, — усе це сфотографоване стрімкою увагою Джулаєвої художньої поетики оживало, вирувало вершинами, колісницями, відлунювало дзвонами мечів і риками смертельно пораних звірів. О, він усміхнений, сам запалений сотвореним ним дійством, нагадував артиста, який грав блискучу роль у сфантазованій ним самим виставі. І, здавалося, зранені асирійські леви і невіддипно заглиблені в багатотисячолітне мовчання шеди прийшли просто із залів Берлінського музею на зустріч з Віктором Джулаєм у київську академічну аудиторію.

... Хто з нас, мистецтвознавців-початківців, не втівав з мріями до наддалеких загадкових цивілізацій у долині Нілу і хто не сягав зворотною перспективою днів, коли Наполеон, оточений ворожими войовничими племенами, вимагав від своїх військ серед пісків Сахари: «Ослів і вчених досередини» і чи не зринала крилом птахи думка: «може в таку рішучу хвилину він врятував життя Шампольону»? У моїй пам'яті з дитинства залишився повічний мій жаль до трагічної, як мені здається, долі Ехнатона чи Рамесса II, або захоплення царицею Хатшепсут і статуєю Хеміуна, храмами в Карнаці, Луксорі. Любов до мистецтва давнього Єгипту я виніс з лекції Вірко Борисівни Блек, яка була ученицею М. Е. Матьє, і усі ми, студенти, що слухали в лєнінградській Академії мистецтв її захоплені оповіді, пронесли крізь десятиліття прожитих літ повагу до неї, на той час ще юної вихованки славетних лєнінградських єгиптологів. Власне Блек розпалила вогнище любові до мистецтва давнього Єгипту, яке, окрім неї, доносили сторінки Болєслава Пруса, чи сторінки Марієтта і Масперо, або монографії про Картера, лорда Карнарвана, стрічки бачених фільмів... З роками Єгипет наблизився через музейні колекції в різних країнах світу... і ще: незабутня виставка скарбів Тутанхамона в Києві — це було багато років тому... Смію зробити припущєння: Віктор Джулай вводив у цей світ своїх студентів так само захоплено-інтригуюче, так само залишаючи в їх серцях слід від лекцій про мистецтво давньоєгипетського суспільства... Якось у приватній бесіді зізнався: стояв заморожено в Луврі серед скарбів минулого, не вистачало сили, щоб відійти і було замало часу, аби залишатися далі... мліла його схвилювана душа перед авторитетом досконалого і, можливо, потім неперевершеного. Студенти, яких я бачив в аудиторії після лекції Джулая, сиділи з сяючими просвітлєними очима і личка в них були теж просвітлені... не забудуть, ніколи не забудуть вони зустрічей з Джулаєм... Абу-Сімбала, Рамсєси, Нефєртарі, карлик Сєнеб, Ранофєр, Рахотєп та його дружина Нофрєт — як невід'ємна частка світлої, вдячної, сфокусованої думки про Віктора Васильовича, життєвий образ якого у них, колишніх студентів і початкуючих мистецтвознавців,

а через якийсь час профі, ніколи не витісниться через пройдені літа, тому що він навчив їх себе любити і поважати через мистецтво, що він дав їм початок, що він означив шлях мистецтвознавця через, за Дерріда, структурування поняття «межа» («extemité»), шлях від нездоланного до здолуванного і на вершинних виточках пізнаваного — здоланного. Здолавши і долаючи далі, Віктор Васильович запалював інших, тобто своїх вихованців, а по кафедрі колег ентузіастичними потоками потреби подолання — звідси його любов до давньоєгипетської цивілізації культури і мистецтва...

Декан-організатор, наш декан, так його величали, мав особливе замилювання, особистісну симпатію, яку не тримав потайки, від якої не ховався перед незнайомими чи напівзнайомими — цією жагучою пристрасстю було мистецтво античного світу. Звідки прийшло це захоплення цивілізацією, яку відкрили Шліман, Еванс і через яку йому, Джулайові, судилося пройти через усе свідоме життя? Що стало поштовхом для комплектування унікальної книгозбірні з греко-римського мистецтва? Чому не лише він, але і його ровесники і старше від нього покоління, пройшовши п'ятиліттям навчання через стіни академії, зберегло сентимент до антики? Як на наш погляд, відповідь проста. Любов вихованців кафедри теорії та історії мистецтва до антики зродила багаторічні ініціативи, спрямовані на те, що студенти проходили обов'язкову після проходження курсу основ археології навчальну практику в Ольвії — давньогрецькому полісі, що містився на правому березі Бузького лиману. Щорічні виїзди студентів під керівництвом мудрих педагогів, в першу чергу Віктора Джулая, в серцевину причорноморської античної метрополії дали їм ґрунтовні знання з античної культури, перетворили їх усіх в гарячих прихильників антики. Кращі, з-поміж них Віктор Васильович, уявляли простір, де містилися в Ольвії гавань з причалами, а в місті іподром, театр, еклесіастерій, гімнасій, кращі з них ретельно під час археологічних розкопок з подивом, трепетністю витягували, траплялося, з-під лопати безцінні пам'ятки, уламки кераміки, а з глибин лиману — і таке було! — амфори, кіліки... Зачитувалися книгами Фармаковського, Блаватського, Чубової, Соколова, Колпінського, Полевого... Студенти в Ольвії організовували містерії, ходили в туніках, споживали наїдки і напої, які, можливо, тут вживали за часів Біона Посейдонія, Сфера... Джулай відтоді хворів антикою.

Звичайно, лекції Джулая з давньої Греції і Риму — то були лекції вишуканого калібру, подвійна розкіш — у першу чергу для педагога, який імпровізував, розсипався цитатами, використовував історико-мистецькі паралелі, щоб збагатити палітру викладу, і для студентів-слухачів, що перетворювалися на глядачів у цьому академічному театрі, де повітря було насичене ароматом спекотливого античного сонця, яке так любив і шанував згадуваний Пліній Молодший. Зовнішня сторона викладу була надивовижу захоплююча, але не бентежно-

тривожна, а заспокійливо заворожуюча. Посередині аудиторії Джулай стояв і розповідав про кріто-микенські скарби, або, коли наступала пора в семестрі — про кінну статую Марка Аврелія, згадуючи при тім Д. Мережковського, який присвятив імператорові-філософу яскраву есеїстичну розвідку, або ж терми Каракали чи блискучий декор Колони Траяна... Скрізь і завжди молодий імпонуючий аудиторії педагог-ерудит проходив щоразу шлях нового прочитування й перечитування курсу, у висвітлення якого він вкладав своє молоде серце — якби то знаття, що серце може якогось дня не витримати хвилювань, переживань радості чи болю?! — розуміння, що нема в житті готових рецептів і треба налаштуватися на пошуки відповідей, бо, вимогливий до себе, сам собі ставив питання і ставив проблему. Адже не міг, не навчений був батьками, академією жити по-іншому...

...Квіти на його столі, де вже не буде він гортати папери і де співробітники кафедри поставили портрет у рамі замріяного чоловіка, що присів на хвилину, відпочиваючи перед храмом з колоною в малоазійському турецькому місті, переповненому античними пам'ятками, — ці квіти не в'януть, їх студенти дбайливо міняють день за днем, місяць за місяцем... Ці квіти — то жива ознака вдячності, шани і любові до нього, і ці квіти — негаснуча пам'ять про педагога, талановитого чоловіка, що навіть до студентів авторитет старшого колеги прирівнював до знаку рівності з молодшими колегами. Бо, переступивши поріг академії, вдихнувши на повні молодечі груди її дзвінке запашне озонне мистецьке повітря, першокурсник уже ставав колегою, у кожній конкретній ситуації він ним залишався аж до тієї священної миті на п'ятому році життя після вручення диплому, коли молодий фахівець вже не номінативно, а офіційно набував статусу колеги-мистецтвознавця.

На заслугу Джулая відносили його тактовне вміння зберігати професійну гідність, яка дозволяла йому за будь-яких обставин не вип'ячувати свої ерудицію, знання, тримати врівноважено статус педагога і делікатно нести усвідомлення унікальності професії мистецтвознавця. У стінах академії, де студенти не ховалися таємницями від педагогів, а педагоги знали без винятку усіх студентів, як і чим вони живуть, Джулай počував себе, як у рідному гнізді, бо уся академія сприймалася ним через почуття родинного обов'язку перед нею.

В останній для нього рік Джулай з дружиною і донькою відвідали Стамбул, а перед цим Париж — по суті справи це була професійна мистецтвознавча поїздка — ознайомлення з музейними скарбами. Його вабили простори мистецького розкорінення з широкими вікнами: палеоліт... мезоліт... передня Азія... долина Нілу... острови з поетичними назвами, як ось Санторин, який так любила малювати моя улюблена Людмила Морозова... Пергам... Родос... Етруски... Помпеї... і т. д. — це були його мистецькі фортуни вікна, усі в експозиціях му-

зеїв. Він ковтав знання до найглибших шарів, шукаючи в новизні упізнаного точку опори.

А скільки цікавого, як багато можна писати про чисто людські якості побутового колориту Джулая... його захоплення східною кухнею, зокрема китайською, яку він розумів до тонкощів, любив і вмів смачно варити різні заморські блюда, знався на рецептах, що передбачали смаковиті рибні блюда, сам вибирав вина до страв, не гордував пахучою кавою по-турецьки — це години кулінарного святоща, які він щедро дарував друзям, були наповнені означеннями, що тали його природний гумор, вміння тримати товариство в доброму настрої. Через це до нього поспішали, з ним було комфортно...

Що залишається нам сьогодні в академії, на кафедрі теорії та історії мистецтв без Віктора Джулая, без його авторитету і його любові до людей, студентів, колег?.. Одну з своїх статей «Неординарний живопис Юрія Шевченка» Джулай надрукував у журналі «Образотворче мистецтво», який я готував до друку. Гортаю сторінки цього видання, читаю, вдумуючись у неординарні джулаївські судження: й можна сперечатися, в яких атрибутах і символах найбільш адекватно буде втілено зміст і сенс «інформаційної епохи», що прийшла на зміну «добі технологій», — це справа майбутнього. І, може в першу чергу, це відчують художники. Сприйняття складного часу, перехідної епохи, яка змінилася стрімко буквально на наших очах, гостро і щемно спостережене ним у цих словах, що наближають наше розуміння до сутності того, що постало, виникає і що неминуче відбудеться і призведе до великих змін у мистецькому мисленні. Ця фраза переконує нас, що душею, серцем Віктор Джулай зближував уявлення про єднання розуму і духа, реального та ідеального, які в його переконаннях, можливих передбаченнях, несли просвітлені нотки, залишаючи друзям, колегам простір для моралі, а також любові до людини, віри в її потенціал. Можливо, сьогодні, коли зростають агресія, взаємна недовіра в світі, коли церква не зближує, а розділяє, роз'єднуючи суспільство за політичними мотиваціями, ми через мистецтво повинні дбати про необхідність спілки людей і громадянського єднання, і з метою збереження людської гармонії, в ім'я мистецьких ідеалів — оцього пристанища культури і цивілізації в новому столітті й тисячолітті ми повинні взятися за руки, зближені вузлами взаєморозуміння на засадах товарищескості і побратимства, що їх морально сповідував протягом усього життя Джулай. Під цим кутом зору Віктор Джулай, перейшовши через поріг дня нинішнього, означив, викарбував своє місце в майбутньому для майбутнього, де його світлі образ та ім'я завжди викликатимуть відповідні почуття, поєднані з ходою думки про велич розуму людини. Тому в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури ми сповнені переконання, яке нас не покине ані сьогодні, ані завтра: Віктор Джулай, ти з нами єси!